

KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA

MARX—ENGELS—LENIN—STALIN:
ZUR DEUTSCHEN GESCHICHTE

Bd. 1. Von der Frühzeit bis zum 18. Jahrhundert. Berlin, 1953.

Dietz Verlag.

A Német Demokratikus Köztársaság Marx—Engels—Lenin—Stalin Intézete újabb jelentős lépéssel járult hozzá a marxizmus-leninizmus klasszikusainak megismeréséhez. Kiadták Marx—Engels—Lenin—Sztálin a német történelemre vonatkozó műveit, cikkeit, leveleit, feljegyzéseit. A művet 3 kötetre tervezik, az első kötet a legrégebb időktől a 18. századig terjedő időszakokkal foglalkozik, a 2. kötet a 19. századi Németországgal, a 3. kötet a 20. század történetét tárgyaló műveket foglalja magában. A következőkben röviden ismertetjük az első kötetet.

A könyv nélkülözhetetlen minden történész, de különösen a német nép történetével foglalkozó kutató számára, mert a marxizmus-leninizmus klasszikusainak zseniális írásain, megállapításain keresztül megismerjük a német nép kialakulásának, fejlődésének igazi történetét. Megismerjük azokat az óriási értékeket, amelyeket a német nép évezredes történelme során magából kitermelt: „A német népek is megvannak a maga forradalmi hagyományai. — Volt idő amikor Németország olyan jellemeket formált, akik bizvást megállják helyüket más országok legjobb forradalmárai mellett, s amikor a német nép olyan kitartásról és erélyről tett tanúságot, mely egy központosított nemzetnél a legnagyobb eredményekre vezetett volna, amikor német parasztok és plebejusok olyan eszméket és terveket forgattak fejükben, amelyekből utódaik bizony gyakran visszarettennek.“ (189. o.)

Ezeknek a haladó hagyományoknak, a német nép valódi arcának megismerése különös fontos ma, amikor Németország történelmének új, válságos korszakát éli. Két lehetőség nyílik meg előtte: vagy az amerikai háborús uszítók és német cinkosaik eszközévé válik, egy új világháború kirobbantásában, s ezzel nemcsak magára, hanem az egész világra nézve is mérhetetlen nyomort és pusztítást okoz, vagy felismeri a helyes utat és csatlakozik a világ békéjéért harcoló milliókhoz, s tehetségével, szorgalmával és munkájával maga is jelentősen hozzájárul egy új, az egész emberiségre nézve boldogabb jövő megteremtéséhez.

Ez a válogatás különösen a kutató történész szempontjából nagyjelentőségű, mivel néhány ismert tanulmányon kívül, mint pl. Engels:

A német parasztháború, A Mark, Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány című cikkének a németekre vonatkozó része, stb. legnagyobb részét nyomtatásban most először megjelent anyagot tartalmaz, melynek feldolgozása a történelemtudomány számára hatalmas segítséget jelent.

A mű természetesen elsősorban a német történelemkutatással foglalkozók számára hasznos, de Magyarország történetére és az egyetemes hadtörténelemre nézve is számos utalást találunk benne, — különösen Marx: Időrendi kivonatok a német történelemhez (Chronologische Auszüge...) című munkájában. Célunk most elsősorban az, hogy az egyes tanulmányok általános ismertetése mellett ezekről az eddig még legnagyobb részét ismeretlen adatokról és megállapításokról tájékoztassuk a magyar hadtörténészeket.

A kötet Engels: Az ősgermánok történetéhez (Zur Geschichte der Urgermanen,) c. most először kiadásra kerülő munkájával kezdődik. (Ezeket a tanulmányokat Engels később felhasználta A család, a magántulajdon és az állam eredete c. munkájának A német állam keletkezése c. fejezetében. Ezért most csak a hadtörténeti vonatkozásokat emeljük ki.)

Ebben a művében Engels részletesen leírja a germán társadalom fejlődését, az anyajogú család, majd nemzetség kialakulását, a törzsek kifejlődését, elemzi ezek gazdasági és társadalmi helyzetét. Megállapítja, hogy a kialakuló germán államok alapja: munkájával és fegyverével a szabad paraszt, de már Nagy Károly idejében itt is a nagybirtok rendszere válik teljesen uralkodóvá az egész germán nyelvtérületen a szabad parasztok rovására. Pl. 2788 frank háztartásból 2080 kolonus (jobbágy), 35 bérlő, 220 rabszolga és csak 8 szabad jobbágy. Hadtörténelmi szempontból különösen érdekesek azok a fejezetek, amelyekben Engels a germánoknak a rómaiakhoz való viszonyát tárgyalja. Itt két különböző társadalmi rendszer harcolt egymással, ennek megfelelően különbözőek voltak a hadviselés formái is. A két nép kapcsolata megváltoztatta a hadviselés módjait és teljesen új taktikát hozott létre, amely a későbbi évszázadok folyamán uralkodóvá vált. Engels ezekben a tanulmányokban elsősorban a római történetíróknak, különösen Caesarnak és Tacitusnak adataira támaszkodik.

Germániának a rómaiak által való meghódítása már Julius Caesar idején felvetődött. Ebből a célból a rómaiak a nemrégén meghódított Galliában — különösen a Rajna mentén — erődítéseket építettek, támpontokat a germánok ellen. Germánia meghódításának kísérlete azonban újabb lendülettel csak Augustus uralkodása idején, i. e. 11-ben Drusus vezetése alatt indul meg. Drusus, majd Tiberius kezdetben nagy sikereket értek el. A fejlettebb haditechnika és taktika diadalmaskodik ekkor a germánok felett. A rómaiak sikereiben nagy rész jut a megvesztetésnek is. Kihhasználják az egyes germán népek egyenetlenkedéseit is.

Ebben az időben kezdődik meg az úgynevezett kolonus rendszer alkalmazása is, barbár, rendszerint germán törzseket telepítenek le a birodalom határai közelében, hogy megvédjék azt a többi barbár népek támadásai ellen. Az első ilyen törzs a sicamberek törzse volt.

Az időszámításunk után első évtizedekben a germánok — római hatásra nagyobb törzsszövetségekbe kezdenek tömörülni. — Ez az őse a későbbi germán állam alakulásoknak. Az első ilyen „államok”: Maroboduus markomann és Arminius cherusk törzsszövetsége volt. Maroboduusnak pl. római minta szerint szervezett 4000 lovasból és 70 ezer gyalogusból álló hadserege volt.

A rómaiak hadjárataikban Germánia fokozatos meghódítását tűzték ki célul maguk elé. Ennek elérését támaszpontok megszerzésével akarták biztosítani. Olyan természetes határokat kerestek, amelyek mögött biztosítva látták magukat az esetleges germán támadás veszélyével szemben, és előkészületi bázisul szolgáltak további előretöréseik számára. Ezért a Rajna vonalát tűzték ki először ideiglenes határnak, majd mikor látták, hogy Germániát nem tudják meghódítani, végleges határnak.

A római—germán hadjáratok legérdekesebb alakja a cherusk Arminius volt. Ezért érdemes az ő taktikájával részletesebben foglalkozni. A kora ifjúságában a rómaiak között élő Arminius megismerte az ellenséget. Láta, hogy a fegyelmezett, jól felfegyverzett római légiókkal szemben a germánok sík mezőn, nyílt csatában nem vehetik fel a versenyt. Ezért midőn uralomra került s megszervezte a népét, germán taktikával győzte le a rómaiakat. Kicsalta Varust, a római helytartót megerősített táborából, és gerilla-taktikával morzsolta fel az eltévedt, járatlan utakra került római hadsereget. Ebben a csatában (teutoburgi ütközet i. u. 9.) három római légió semmisült meg. Ezek után Róma lemond Germánia meghódításának tervéről, sőt Domitianus, majd Hadrianus császárok alatt falakat emel, hogy feltartóztathassa az egyre hevesebbé váló germán támadásokat.

Ezek a támadások azonban az i. u. 3.—4. évszázadban egyre hevesebbek, egyre erőszakosabbak lesznek, az 5. századra pedig, már a Római birodalom helyén kisebb-nagyobb germán államalakulatokat találunk. Az új berendezkedés természetesen tökéletesen megváltoztatta egész germán életet. Az addigi vérségi kapcsolatok az új hazában természetesen felbomlottak, helyükbe a faluközösség intézménye lép. Markok, faluközösségének rendszeréből épül fel a korabeli germán állam, amelyben „a népeknek ilyen kis közösségekből való összetétele, melyeknek végül is alig voltak közös gazdasági érdekei, lehetővé tette, egy velük idegenül szembenálló, őket jobban és jobban kizsákmányoló államhatalom megeremtését.” (88. o.)

„A mark-rendszer aláaknázása már röviddel a népvándorlás után megkezdődött. A frank királyok mint a nép képviselői vették birtokukba

...az egész nép tulajdonát képező területeket ... hogy (azokat) udvari cselédeknek, hadvezéreiknek, püspököknek és apátoknak ajándékozva elkótyavetyéljék. Ezzel megvetették a későbbi nemesi és egyházi nagybirtok alapját.“ (159. o.) Ezzel megszűnt a földtulajdonnak egyenlősége és kialakult a nagybirtok. Ez megváltoztatta az egész társadalmi berendezkedést s ezzel együtt a hadszervezetet is. Új társadalmi osztály alakult ki, a földnélküli szabad emberek osztálya. Ezek hamarosan elvesztik függetlenségüket s vagy az akkor kialakuló jobbágysztályba süllyednek, vagy pedig egy-egy hatalmas birtokkal rendelkező nagyúr, „senior” köré csoportosulnak, s ők alkotják a Nagy Károly korabeli germán állam hadseregének a magvát. Ezeket később vazallusoknak nevezték. Kialakult közöttük és a seniorok között a hűbéri kapcsolat. Ezeket a hűbéri kapcsolatokat az állam nemcsak eltúrte, hanem mint pl. a 847. évi Capitulareban látjuk, elő is kívánta mozdítani. „A folytonos belső és külső háborúk, melyeknek rendszeres következményei a földelkobzások voltak, tönkretették a parasztok nagy tömegeit, úgyhogy már a Merovingok korában igen sok szabad ember volt földbirtok nélkül. Nagy Károly szüntelen háborúi megtörték a szabad parasztság fő erejét. Kezdetben minden szabad birtokos katonaköteles volt s nemcsak fegyverzetét kellett magának megszereznie, de hat hónapig a hadi szolgálat alatt saját ellátásáról is gondoskodnia kellett. Nem csoda hát, ha már Nagy Károly idejében alig minden ötödik embert lehetett valójában hadbavinni.“

A katonáskodás tehát óriási terhet jelentett az egyre kevesebb szabad harcos számára. Nagy Károly megpróbálta ezt a régi germán hadrendszert, azaz a szabadok egyetemes hadkötelezettségét, különböző intézkedésekkel föltartani, így pl. a 807-es Capitulare. (Ebben fordul elő először a lovag — Caballarius szó is.) Ennek ellenére a szabad harcosok nagyrésze jobbágysorba süllyedt. A jobbágyság elterjedése és a szabad frank harcosok és parasztok szolgaságba süllyedése „volt az ára, hogy [Nagy Károly] megvette a római császárságot, a közsabadok helyzetének megsemmisítése, ezek alkották Gallia meghódításáig az egész frank nemzetet, a nép felbomlása nagybirtokosokra, vazallusokra és jobbágyokra. De a közsabadokkal együtt a régi hadszervezet is eltűnt, s velük együtt a királyság is. Károly ezzel megsemmisítette uralmának egyetlen alapját.“ (108. o.)

Károly utódai alatt még rosszabbá válik a parasztság helyzete, részben a háborúk, részben a belső földesúri elnyomás következtében. A paraszt szabad birtokosból adófizető és robotoló féljobbágygá, vagy éppen jobbágygá változott.

A feudalizmus már kialakulása teljességében, „fénykorában“ magában hordta bukása csíráit, „az elnyomott osztályok csendes munkája egész Nyugat-Európában aláásta a hűbéri rendszert.“ (159. o.)

A marxizmus-leninizmus klasszikusai a feudalizmusban is a haladó,

az új erőt vették elsősorban vizsgálat alá. Ezért a német feudális nagyurak egymásközötti torzsalkodásairól, a német császári rablóhadjáratokról csak nagyon röviden emlékeztek meg. Figyelmüket elsősorban a kialakuló új társadalmi osztály, a városi polgárság életére, feudalizmus elleni harcaira irányították. Engels A német parasztháború és A feudalizmus hanyatlásáról és a burzsoázia felemelkedéséről c. tanulmányában részletesen foglalkozik a feudalizmus elleni felszabadító harcokkal, melyeknek élvonalában a forradalmi parasztság állott. Megállapítja Engels: ahhoz, hogy a hűbéri nemesség hatalmát meg tudják törni, a királyi hatalomnak és a vele szövetséges polgárságnak új hadsereget kellett teremteni. A feudális nemességet „mindezek ellenére azonban felszínén tartotta az a körülmény, hogy egész addig az ő monopóliuma volt a fegyverforgatás, hogy nem lehetett nélküle hadat viselni, csatát vívni. Ennek is meg kellett változnia; meg kellett történnie az utolsó lépésnek, értésére kellett adni a feudális nemességnek, hogy vége annak az időszaknak, amelyben ő uralkodott a társadalomban és az államban, hogy lovagi minőségében nem használható többé már a harcmezőn sem.“ (164. o.)

Új hadsereget kellett teremteni. Ennek az új hadseregnek alkotó ereje a zsoldos volt. Velük kezdődik az új csatadöntő elemnek, a gyalogságnak kialakulása is. Ez az új hadsereg először a XIV. századi Angliában fejlődik ki. Alapanyaga a szabadbirtokos paraszt — a yeoman — a kor legjobb íjásza. „A tizennegyedik századtól kezdve az angol lovagok szívesebben harcoltak gyalog, ahol csak a terep vagy más körülmények ezt lehetővé tették. A harcot az íjások kezdi meg, és megpuhítják az ellenséget, mögöttük a gyalogos lovagok zárt csatasora várja az ellenséges támadást vagy a kedvező pillanatot az előretörésre; csak egy rész marad lovon, hogy oldaltámadásokkal segítse elő a döntést.“ (165. o.)

Az állandó hadsereg, az új haditechnika megteremtésének döntő szerepe volt abban, hogy a XV. század második felében Európában erős központosított királyságok keletkeztek (Franciaország, Anglia, Oroszország, stb.). Csak Németországban, ahol ebben az időben tartott legerőszakosabban a feudális anarchia, nem jött létre erős központi hatalom. Ennek a kornak mélyreható társadalmi és gazdasági elemzését nyújtja Engels egyik legnagyobb tanulmányában: A német parasztháborúban. Engels e remekművének s ezen keresztül a kor Németországának tanulmányozása túlnő ennek az ismertetésnek keretein, csak néhány az egyetemes hadtörténelem s a magyar történelem szempontjából fontos megállapítására hívjuk fel itt a figyelmet.

Ebben a forrongó átalakulás előtt álló korban a német nép minden társadalmi osztálya elmozdult a középkor folyamán évszázadokon át szilárdnak látszó helyzetéből! s mozgásnak indult. Minden társadalmi rétegben túlfutott volt az elégedetlenség, mind az egyre rosszabbodó helyzetű kisnemességben és parasztságban, mind a feltörekvő és érvényesülni akaró polgárságban. „A birodalom különféle rendjei: fejedelmek, nemesség,

főpapok, patriciusok, polgárok, plebejusok és parasztok a tizenhatodik század elején hallatlanul zagyva tömeget alkottak. Szükségleteik a legkülönbözőbbek voltak és egymást minden irányban kereszttezték. Mind-egyik útjában volt a másiknak, mindegyik szakadatlanul, majd nyílt, majd burkolt harcban állott valamennyi többivel.“ (204. o.)

Az osztályok közötti ellentétek a XVI. század első negyedében felkelésekben robbantak ki. Ezek közül legjelentősebbek voltak a parasztság felkelései. A parasztháború nemcsak német jelenség volt, hanem fejlődése foka szerint minden európai ország, így Magyarország is, előbb vagy utóbb keresztülesett rajta. Az ok a pénzgazdálkodásra való áttérés és az ezzel járó egyre súlyosbodó kizsákmányolás volt, mely ebben az időben az egykor földjében és személyében egyaránt szabad parasztot személyes szabadságának utolsó maradványaitól is meg akarta fosztani. Részletesen elemzi Engels a német parasztháborút megelőző európai parasztforradalmakat is, így az 1514-es Dózsa forradalmat is. Megállapítja, hogy itt a felkelés kitörésének oka az volt, hogy „a magyar lovagok és főnemesek ...nem látták szívesen a keresztes hadjáratot, amely tulajdonuktól, szolgálóiktól fosztotta volna meg őket. Utána-eredtek az egyes parasztsapatoknak és jobbágyaikat erőszakkal, bántalmazások között cipelték vissza. Amint ennek a híre a keresztes sereghez eljutott, az elnyomott parasztok dühe kirobbant.“ (231. o.)

Beszél a forradalmat elnyomó magyar nemesség kegyetlenkedéseiről is; „mindenkit, aki az ellenség kezére jutott, karóba húztak vagy felakasztottak. Az utak mentén és a felperzselt falvak szélein ezrével lógtak a parasztok tetemei. Mintegy 60.000 volt az elesettek és lemészároltak száma. A nemeseknek viszont gondjuk volt rá, hogy a legközelebbi országgyűlésen a parasztok örökös szolgaságát az ország törvényeként ismertessék el.“ (232. o.)

A parasztfelkelések kudarcának okát Engels abban látja, hogy a parasztság céljai nem voltak egységesek, határozottak. Ezért vezetőik is határozatlanok voltak, sokszor hagyták magukat elszédíteni az urak ígéreteitől.

Katonai téren ugyanez mutatkozik: a parasztkatonák hősiessen harcoltak, de fegyelmetlenek voltak és hamar elcsüggedtek, fegyverzetük és harci tapasztalatuk is messze alatta maradt a nemesi csapatoknak. Hiányzott az egységes vezetés is. Mindezek az okok, melyekhez hozzájárult még az egyideig szövetséges polgárság árulása is, a parasztfelkelések bukását idézték elő.

A parasztok feletti győzelemnek egyedül a fejedelmek vették hasznát, akiknek hatalma megerősödve került ki a küzdelemből. A többi társadalmi osztály helyzete nem változott meg lényegesen, a legdőntőbb tény, a feudális széttagoltság, változatlanul megmaradt, sőt egyre kifejezettebbé vált. Ennek a megszüntetési kísérletei a Habsburgok által, vezettek azután a 30 éves háborúhoz, amely vandál pusztításával egész Németországot tönkretette, és fejlődésében teljesen visszavetette.

A XVI—XVII. századi német történelem és különösen a 30 éves háború eseményeinek kitűnő összefoglalását látjuk Marx: Kronológiai kivonatok a német történelemhez a XV. század végétől a westfaliai békéig (Chronologische Auszüge...) című művében, mely Schlosser világtörténelmének alapján készült. Nyomatásban most jelenik meg először. (Friedrich Christoph Schlosser, a német polgári történetírás egyik legjobb képviselője volt.) Jóllehet ezek a kivonatok csak az események időrendben elhelyezett szűkszavú elmondására szorítkoznak — Marx ezeket saját maga számára készítette segédkönyvül politikai gazdaságtani és történelmi kutatásaihoz — mégis rendkívül értékesek számunkra. Bepillantást engednek Marx kutató módszerébe; látjuk, milyen alapos, mindenre kiterjedő tudományos felkészültséggel végezte Marx munkáját. Érdekesek a kivonatok abból a szempontból is, hogy meglátjuk bennük a kor német történelmének legfontosabb kérdéseit. Így ez a tanulmány, mint történelmi segédkönyv is, még ma is rendkívül jól használható.

Jellemző képet nyújt Marx a korabeli hadviselés módszereiről is. Látjuk, milyen vadállati kegyetlenséggel pusztította mindkét hadviselő fél a lakosságot és dúlta fel a városokat. Jellemző példa erre Münden bevétele 1626-ban, amikor a várost elfoglaló Tilly zsoldosai háromezer ellenálló katonát, polgárt, asszonyt és gyermeket mészároltak le. Magdeburgot ugyancsak Tilly katonái gyújtották fel, és gyilkoltak le 25 ezer embert. A korabeli hadászatot a sok ide-oda való vonulgatás, a döntő ütközetek lehetségszerű kikerülése és a hadtáptérség tőkéletes elpusztítása jellemezte. Ez a hadviselési mód tette lehetővé a háború ilyen hosszú ideig tartó elnyúlását és Németországot annyira elpusztította, hogy ez évszázadokra vetette vissza fejlődésében.

Nagyon értékesek benne azok az adatok és megjegyzések is, amelyekben Marx kiegészíti vagy helyesbíti Schlosser valamilyen tévedését, vagy megállapítását. Számos magyar vonatkozású utalást is találunk ezekben a kivonatokban, különösen Bocskay István és Bethlen Gábor szerepel benne sokszor.

A 30 éves háború eredményeként „a német-római császárság már csak névleges állam volt. A birodalmi hercegek hatalma egyre inkább közeledett a teljes szuverénitás felé... ezt a hatalmat a francia és svéd garanciával a westphaliai békében is lefektették“. (517. o.) Ezután, ha a német császár háborúba keveredett, ellenfelei között mindig volt egy-két birodalmi herceg is. Ezek általában fizetést húztak Németország ellenfeleitől, különösen XIV. Lajos francia királytól. Az ország gazdaságilag annyira tönkre volt téve, hogy ez az „államsegély“ képezte a korabeli Németország legjelentősebb jövedelemforrását.

A Szent Maxban Marx és Engels jellemzik a korabeli német társadalom különböző osztályait és megállapítják, hogy az adott viszonyok között nem jöhetett létre a politikai központosítás, mivel ennek valamennyi gazdasági feltétele hiányzott. „Az egyes életkorok tehetetlensége

(sem rendekről, sem osztályokról nem lehet beszélni, legfeljebb egykori rendekről és meg nem született osztályokról) egyiknek sem engedte meg, hogy megszerezze a kizárólagos uralmat. Ennek szükségszerű következménye az volt, hogy az abszolút monarchia korszakában, amely itt legnagyobb mértékben félpatriarchális alakjában jelent meg, az a sajátos kör, amelyre a munkamegosztás folytán a közügyek igazgatása hárult, szertelenül nagy függetlenséghez jutott, amely a modern bürokráciában még szertelenebbé vált. Az állam ily módon látszólag önálló hatalommá szerveződött és ezt a helyzetét, amely más országokban csak ideiglenes — átmeneti fok — volt, Németországban a mai napig megtartotta.“ (520. o.)

Engels: Gülich — Németország című tanulmánya Gülich: A kereskedelem, az ipar, és a mezőgazdaság történeti vázlatai című művének bírálata. Ebben a művében Engels részletesen foglalkozik a XIX. század eleji német ipar stagnálásával, s ennek történelmi politikai és gazdasági okaival és előzményeivel. Elemenzi a német ipar és kereskedelem történetét 1500 és 1828 között. Az ipar elmaradottságának fő okát Engels a feudális széttagoltságban, amely abban az időben még mindig megvolt, valamint a háborúban látta.

Az Abszolút monarchiáról szóló tanulmányában Marx rámutat arra, miért nem forradalmi a német polgárság. Megállapítja, hogy „a polgárság annyira elkésett [a fejlődésben], hogy abban a pillanatban, amikor megindíthatná a harcot az abszolút monarchia ellen, s megalapíthatná a saját politikai hatalmát, már a leghevesebb harcban áll a munkásosztállyal.“ (583. o.) (Szilézia és csehországi munkásfelkelések.) Ez az oka annak, hogy a burzsoázia megijed és szövetségese lesz a kor legszarnokibb uralmának, a reakciós porosz Hohenzollern királyságnak.

Marx: A Hohenzollernnek isteni joga c. művében feltárja Poroszország felemelkedésének titkait. A XVII—XVIII. században Németország vezetését a két legkeletibb tartomány, Ausztria és Poroszország veszi át. Poroszország a XIX. századra Németország leghatalmasabb államává vált. Büszke „ragyogó“ katonai hagyományaira, hódításaira és arra, hogy Európa legharciasabb országa. Amikor azonban Marx megvizsgálja, hogyan fejlődött ki a porosz hatalom, akkor rámutat arra is, hogy Poroszországnak egyetlen egy hódítása van, Szilézia, a többi tartományt házasság, vétel, megvesztegetés, stb. árán szereztek. A porosz királyi címet is azért kapta I. Frigyes, mivel felajánlott a spanyol örökösödési háborúval elfoglalt I. Lipót császárnak 30 ezer katonát. Ezek vérével vásárolta meg királyi címét. Ez tehát a Hohenzollernnek „isteni joga“. Marx ez utóbbi tanulmányában meglátta, milyen veszélyeket rejt magában a reakciós Poroszország, amely azután a XX. században két világháborúba sodorta az emberiséget.

Függelékül a marxizmus klasszikusainak azokat a leveleit közlik, amelyekben a német történelemre vonatkozó utalások fordulnak elő.

A könyvet vizsgálva, feltétlen meg kell emlékeznünk arról a lelkiismeretes és kiváló munkáról, amit a szerkesztők és kiadók végeztek, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusainak új gyűjteményét nagy tudományos értékének megfelelő kiadásban dolgozták fel. Kutató munkájuknak eredményeképpen ez a kötet felöleli Marx, Engels, Lenin és Sztálin csaknem minden, a német történelemre vonatkozó írását. Talán csak Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete című munkájának A német állam keletkezése című fejezete hiányzik a fontosabb művek közül. A kiadás tudományos értékét nagyban növeli a pontos szöveghűség, valamint a különböző mutatók egész sora: név, szakmutató, valamint Engels Zur Geschichte der Urgermanen című tanulmányához külön mutató segíti elő az olvasó könnyebb tájékozódását. Egy értelemzavaró sajtóhibára azonban felhívjuk a figyelmet: A mutatóban II. Rákóczi György szerepel, holott, a szövegből világosan látszik, hogy I. Rákóczi Györgyről van szó. (502., 503. o.) Mindezek a jelentéktelen hiányosságok azonban természetesen semmit sem vonnak le a kiadvány magas tudományos értékéből.

Marx, Engels, Lenin és Sztálin a német történelemről szóló műveinek megjelenése a történeti irodalom nagy nyeresége. Ezek az írások Németország történetének bonyolult korszakaiban felbecsülhetetlen értékű támogatást nyújtanak a kutató történészek számára. Ezekben a műveikben a marxizmus-leninizmus klasszikusai ismét ragyogó bizonyosságot tesznek arról is, hogyan lehet a marxizmus-leninizmus általános érvényű elveit egy adott tudományra és egy adott társadalom tényleges vívmányaira alkalmazni. Szaporítja ez a mű szellemi fegyvereinket, tudásunkat is. Biztos útmutatót nyújtanak ezek a tanulmányok a német történelem tanulmányozásához.

Rázsó Gyula.